

KOTTANNER ILONA EMLÉKIRATÁNAK KÜTFŐI MÉLTATÁSA.

Ezen kis történeti mű a Hunyadiak kora kezdetével, az 1439 és 1440. évekkkel, foglalkozván, több teljesen nem tisztázott kérdésre derít világosságot. Ilyenek pl. a sz. koronának Visegrádra vitele őriztetés végett; a budai magyar polgárok zendülése idejének meghatározása; Garay Lászlónak koronaórré neveztetése Erzsébet királyné által; az özvegy királynénak föltételes megegyezése I. Ulászló választatásába; a korona elvitele Visegrádról az őrség kijátszásával; V. László születésének körülményei; a csecsemő koronázási szertartásának közlése. Ez a magyar történelemben az e neműek között az első részletes rajz.

Az Emlékirat czíme. Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. 1439, 1440. Lipcse, 1846. A címlapon és az egész kötetben hiányzik a kiadó neve, kit Szalay László ekkép ismertetett meg velünk: «Kottannerné emlékiratainak kiadója és tudós jegyzetekkel kísérője Endlicher István László volt, míg élt, hű fia a hazának, s méltó, hogy halála után kegyelettel említették; az élőnek jutalma félreismerés volt.» Magyarország története. III. köt. Lipcse 1853, 5. lap.

Tartalma. Az Emlékirat 11—49. l. — 108 jegyzet 50—79. lap. — Függelék. Az egykorú írók tudósításai a korona eltulajdonításáról 80—83. l. — Albert király származása 86. l. — Kortani átnézet 1439. Oct. 27 — 1440. Aug. 8-ig. 87—97. l. A tulajdonnevek jegyzéke 98—100. l. Elavúlt német szók. 101—102. l.

A kiadó előszavából. A közölt elbeszélés egy régi kézirat töredékeiből vétetett, mely váratlan felvilágosításokat nyújt László királynak születése és koronázásáról, melyek az egykorú írók hiányos tudósításai mellett eddig homályosak maradtak. Egy nevezetes asszony emlékirataiból egy részlet van előttünk, ki fel nem tűnő állásában, mint a négy éves Erzsébet hercegnő dajkája, a legbizalmasabb viszonyban a királynéhoz, a korona eltulajdonítását elősegíti, László király születésénél jelen van, a síró királyi gyermeket a koronázásnál karján tartja; és később Győrre s onnan Sopronba kíséri.

Ez oly asszony műve, ki, az átélteknek följegyzése által, korának ritka jelenségei közé tartozik; ő még inkább felfogásának módja és előadása által egészen szokatlan személyiség. — A kiadó több mint 20 év óta bírja ezen emlékiratok *másolatát*, de közzétételére, bár gyakran felszólított, soha sem szakíthata elég időt. Most, miután kedves barátai iránt kötelességet vállalt, hogy a sokáig elodázottat többé el nem halasztja, még kevésbé van azon helyzetben, hogy ezen följegyzéseket és a történelem részére belőlök szerezhető nyereséget méltassa. Azzal kell megelégednie, hogy a sok év előtt észrevételek alakjában összeállított gyűjtelékét ezen elbeszélések felvilágosítására az azóta ismeretessé lett oklevéli forrásokból szűken kiegészítse, másokra bízván Kottannerné emlékiratainak körülményes földerítését és méltatását.»

Az irat külső tulajdonságai. Feltűnő, hogy Endlicher, ki már évtizedek előtt magyar történeti forrásmű bírálatával behatóan foglalkozott, ez alkalommal Kottannerné dolgozatának méltatását másokra bízta, de az e célra szükséges és részben rendelkezése alatt is állott adatok közlését elmulasztotta. Az első kérdés az, hol létezik Kottannerné kézírata? eredeti-e vagy másolat? Ki és mikor másolta? — A munka elején, közel 80 sornyi terjedelemben fogvatkozás van, a sorok szélei hiányoznak. Elégett, leszakadt vagy elmállott-e ezen rész? Épen ily kérdések merülnek fel az előttünk befejezetlenül álló munka végén, hol a mondat így van félbeszakítva: «darumb daz die sigl und die slos noch an den . . . .» Ezen nehézségeket a kiadó előszavában tett következő nyilatkozattal el nem oszlatta: «A közlött elbeszélés egy régi kézirat töredékeiből vétetett.» És ismét: «A kiadó több mint 20 év óta bírja ezen emlékiratok másolatát.» — Ha összehasonlítjuk Kottannerné munkáját Windeck Eberhard, Zsigmond király udvari számtartójának, szintén az 1440-es években készült s a magyar történelemben gyakran idézett dolgozatával, azonnal szembetűnnek az előbbinek nyelvezete előnyei. Csak egy nehézség maradt még fenn, az elavult német szók értelmezése. Ezek megfejtésére Endlicher, ki szép német munkát írt sz. István törvényeiről, mint arra hivatott nyelvész, könnyen vállalkozhatott, de ezen fogvatkozást csak részben pótolta 70 s néhány szó értelmezésével, mert közel

épen annyinak megfejtését mellőzte. Ilyenek pl. parig, varib, sarig, puerd, belai, phrünt, erber, sus, verr, pewtt, wueten, ferrist, stb. — Végre közelebbről kell ismernünk szerző egyéniségét; de e tekintetben sem ad Endlicher 108 észrevételében felvilágosítást. Sopron város levéltára bir Türs Vilmostól, a bécsi sz. István bazilika prépostjától, 1432 január 2-án kelt eredeti levelet, melyből kitetszik, hogy Kottannerné előbb Gelusch Péter soproni tanácsos neje volt, a kinek halála után Kottanner János bécsvárosi kamaráshoz ment férjhez. Horváth M. Magyarország tört. Pest, 1860. II, 331. — Kottannerné munkájából kiderül, hogy ő előbb Albert király leánya Erzsébet hercegnőnek és később a kisded királynak V. Lászlónak száraz dajkája volt, nem származott Magyarországból s igen keveset értett magyarul, s hogy férje, úgy szintén Katalin nevű leánykája Erzsébet királynénál voltak alkalmazva. — Az érdekes munka magyarra fordítva nincs, közöljük tehát velős kivonatát, hogy azon szolgálatot, melyet a magyar történelemnek, több fontos kérdés megvilágításával nyújtott, kellően méltányolhassuk.

Kottannerné Emlékiratai kivonata. Az 1439. év elején Erzsébet királyné férje elé ment Pozsonyba, ott volt a kis Erzsébet hercegnő is Kottanner Ilonával, s mindnyájan együtt jöttek le Budára, hol nem sokára zendülésben a németeket fosztogatták. Akkor halt meg Peloczy (Palóczy) esztergomi érsek, kinél a sz. korona őriztetett, melyet a király hitvese által vétetett át. A díszjelvény Visegrádon magyar urak jelenlétében gr. Bazini György őrizetére bízott. Jelen volt Kottanner Ilona is, karján hordozván Erzsébet hercegnőt. Azután a király nejével a szegedi táborban volt, hol őt verhas fogta el, s midőn Bécs felé vitette magát, oct. 27-én Neszmélyben meghalt.

Azon jelentésre, hogy a korona Visegrádról elvitetett, Erzsébet királyné a bazini grófok és magyar országnagyok jelenlétében vizsgálatot tartott, melynél Kottanner Ilona is jelen volt. A koronálását a boltból felhozták, és mindent rendben találtak. Ezen napon a királyné azon teremben halt, hol a koronálása állott, mely a királynénak éjjel eldőlt égő viaszgyertyájától majdnem tüzet fogott, melyet Kottanner Ilona oltott el. Másnap a koronálását a boltba helyezték és

Erzsébet az urak kívánságára Garay László bánt nevezte ki koronaórré.

A sok gonddal terhelt királyné leányát Erzsébetet, Kottanner Ilona gondviselése alatt, ily ajánlattal: «Kedves hú Kottannerné, önnek ajánlom leányomat, senkit se bocsássanak a kamarába, mint leányomat és önt», Visegrádon hagyván, az urak kíséretében Budára utazott, mert ezek azt kívánták, hogy férjhez menjen vagy Ulászló lengyel királyhoz, vagy a szerb despota fiához; de a királyné vonakodott, mert az orvosok azt mondták neki, hogy fiat fog szülni. Ekkor a királyné ismét Visegrádra jött és utána Cillei Ulrik gróf, s midőn ezt a magyar urak megtudták, szintén utána jöttek és sürgették őt, hogy menjen a lengyelhez. Ezentúl azon tanácsot nyerte, hogy egyezzen meg a férjhezmenetelbe a lengyelhez, időközben törekedjék arra, a mi neki legjobb, majd fog módot találni, hogy szabaduljon. Így cselekedett ő, és megegyezett, de három föltétel alatt, melyekről tudta, hogy azt sem a lengyel király, sem a magyar urak nem fogják megtartani. Így akart házassági ígéretétől szabadulni. Ezt a magyar urak nem értették és örültek ígéretének.

Ez időtől fogva a királyné arra gondolt, mikép szerezhetné hatalmába a sz. koronát, hogy ha fiat szülne, az a királyságtól meg ne fosztassék. Nagyon kért engem, hogy a sz. koronát hozzam ki, mi akkor végbevihető nem volt. Egyelőre két intézkedést tett: a fellegvárból, hol biztonságban nem érezte magát, Erzsébet herczegnővel, velem és két udvarhölgygyel az udvarba leköltözött és engem megbízott, hogy az ő házi koronáját és egyéb ékszereit a szent korona előcsarnokából lehozzam, mit szerencsésen véghez is vittem.

Miután a magyar követség a levéllel a lengyel királyhoz elutazott és a magyar urak Visegrádról Budára tértek, a királyné leányával Erzsébettel útra készült Komárom felé, előbb Cillei Ulrik gróffal a felett tanácskozáván, mi módon lehetne a fellegvárból kihozni a sz. koronát. A kegyelmes asszony hozzám fordult, hogy tegyem meg azt, mert ismerem a helyiséget és bizalma van hozzám. Ez megdöbbenett, mert azt magamra és kis gyermekemre súlyos következményű merényletnek tartottam. Némi fontolgtatás után megegyeztem, de a kivitelre segédet kértem, kinek választása rám bízott.

Nekem úgy tetszett, hogy kegyelmes asszonyomhoz egy horvát teljes hűséggel viseltetett, ki a titokba beavattatván, félholtta lett és lóra kapva haza utazott.

Utóbb az ég egy magyart . . . . . nevűt,* ki nem sokat tudott németül, küldött nekünk, ki a dologban híven, okosan és bátran járt el. Ez a segédeszközöket, a ráspolyokat és a lakatokat fekete bársony köntösébe és botosaiba rejté, én meg a kegyelmes asszony kis pecsétjét és a három külső ajtóhoz való kulcsokat vettem magamhoz, tudtára adatván Pöker Ferencz és Vajdafi (Tamássy) László által a fellegvárban levő udvarhölgyeknek, hogy készen legyenek hozzá Komáromba utazni.

Kottanner Ilona segédje, a magyar úr, meghitelt szolgáját, ki ura keresztnevét viselte, s a kit . . . néven hittak,** vette magához és ezek ketten a farsang utolsó szombatja (Febr. 20.) éjjelén fogtak a zár- s ládafeltörési munkához. Kottanner Ilona egész éjjelen át majd imádkozva remegett; majd ide-oda hallgatózni sompolygott, mert a kopogás, zörzés és ráspolyozás erősen hallatszott, de szerencséjökre a várnagy betegeskedvén, nem feküdt a koronához vezető ajtó elé. Miután a koronát a kápolnán át, hol sz. Erzsébet nyugszik, kihozták és azt Ilona segédje, a magyar úr, egy vörös selyem borítékú párnába a tollak közé rejtve szolgájának vállára tette, ki tehénbőrt borítván föléje a járműre vitte, szánon a fellegvárból az udvarba jutottak le.

Innen vasárnap (Febr. 21.) szintén szánon a 12 mérföldnyi útra keltek Komárom felé, kocsin vivén magokkal a fellegvárban még visszamaradt udvarhölgyeket. A párnában levő korona Kottannerné szeme elé helyeztetett, így útközben a szálláson is, hova étkezés véget tértek be. A két jármű sötét éjjel érkezett Komáromnál a Duna jegére, hol a hölgyek kocsija feldőlt, beszakadván alatta a Duna jege, de a bajból, ijedtséggel és apró dolgok elvesztésével könnyen menekültek. A segéd, a magyar úr, a párnát a sz. koronával a királyné szállására vitte. A kegyelmes asszony — mond Ilona — igen szépen fogadott engem, mert tudta, hogy jól

* A kéziratban a név számára hézag van hagyva.

** A szolgálta nevének helye szintén üresen van hagyva a kéziratban.

jártam el a megbízásban, de a korona kihozatalának viszontagságait haláláig sem tudta meg, mert rövid együttlétünk alatt nem volt alkalom annak sorát részletesen közölni.

A kegyelmes asszony ágyban fekve fogadott engem és tudtomra adta, hogy napközti Budáról két özvegy polgáraszszony látogatta meg, hozván magokkal egy bábát és egy szoptató dajkát. Céljok volt a királynét Pozsonyba kísérni és őt a gyermekágyban ápolni, mely végből a másnapi utazásra a kocsik már készen állottak. Minthogy azonban a királyné említé, hogy aznap őt a vendégpolgárnők megfürösztötték, minnek következtében állapota súlyosabb lett, Kottannerné megvizsgálta a királynét és mondá: Kegyelmes asszony, ön nem fog holnap Pozsonyba utazhatni, mert közel a szülés ideje s ezzel Margit asszony udvarmesternőt egy udvarhölgygyel a királynéhoz rendelve, a Schaumburg grófné által küldött bábáért futott, ki mély álmából nagynehezen ocsudván fel, némi késedelemmel épen kellő pillanatban érkezett, mert fél óra múlva a királyné fiut szült, a korona odaérkezésének órájában. A királyné nagy örömeiben kezeit az égre emelvén, adott hálát Istennek, Ilona pedig letérdelve mondá: Kegyelmes asszony, ön nagy hálával tartozik a mindenhatónak, hogy a király és a korona ugyanazon órában jutottak egymás mellé. A király születése híre elterjedvén, Cillei Ulrik örömtüzeket gyujtatott.

Másnap a fölkért esztergomi érsek, Dénes, a királyné kívánsága szerint Lászlóra keresztelte a csecsemőt. Azonnal követek vitték külföldre és a lengyel királyhoz ment magyar követekhez a hírt, hogy térjenek vissza, mert örökös ura született az országnak, de ezek nem akartak engedni. A közügyek és a sűrűn érkező hódolók igen nyugtalaníták a gyermekágyast. A veszprémi püspök és az öreg Rozgonyi István felajánlá szolgálatát természetes urának. Eljött Hederváry nádor is hitvesével, ki a szoptató dajkának négy aranyat adott; a nádor pedig így szólt a bölcsönél levő Kottanner Ilonának: «jól őrizze, mert itt Magyar- és Csehország királya, Ausztria hercege és Morva őrgrófja együtt van»; de ő képmutató volt, mint utóbb kitűnt.

Sok gond terhelte a királynét: óvták őt, vigyázzon fiára, mert életére leselkednek. Én Kottanner Ilona, éjjel-nappal a

bölcsönél voltam és ruhát sem válthattam, míg a kegyelmes asszony gyermekágyban volt. Az urak közül többen hű szolgálatokat teljesítettek, mint gr. Cillei Ulrik, Széchy Tamás, a királyné híve annak haláláig, a Frangepán testvérek és más urak és püspökök. Ketten jöttek a lengyel követségből is, Vajdafi (Marczaly) Imre és Matkó (Thallóczy) bán és jött egy cseh úr is, Smikoszky, ki letérdelve László király bölcsőjénél, két újját az égre emelte, s neki és anyjának hűséget esküdött. A királynénak, ki Vajdafi és Matkónak természetes urok királyuk iránti érzelméről tudakozódott, e követek így feleltek: «Kegyelmes asszony, bár 10 éves volna is fia, azt sem fogadnók el urunknak, ha tőlünk a törököt el nem távolítaná.» Azt kívánták, menjen férjhez a lengyelhez. Erre a királyné hívei tanácsára, a két követet elfogatta, a gyanúsított Garay Lászlót pedig kérdezte, nem adná-e ki a koronát, hogy fiát megkoronáztassa? Ő késznek nyilatkozott, a két követ szabadon bocsátásának föltétele alatt.

A királyné ezt komoly nyilatkozatnak tartván, a koronát őrhelyére visszajuttatni szándékozott, és azt ekkép adta tudtomra: «Kedves Kottannerné, mit javasol ön, László bán úr kész nekem kiadni a koronát, mikép eszközöljem, hogy az ismét Visegrádon legyen?» Erre megdöbbsentem s minden tagjaimban reszkettem, s neki mérgesen válaszoltam: «Asszonyom, hagyja azt abba, én meg nem cselekszem, és életemet annyira többé nem kockáztatom és nem is tanácslom.» A királyné hallgatva távozott tőlem, és ez ügyről említést sem tett többé.

Hír érkezőn a lengyel király közeledéséről Buda felé, sürgősen s titokban intézkedni kellett az ifjú király koronázásáról. A csecsemő öltönyeit Zsigmond cs. ruháiból Kottannerné a kápolnában titokban varrta. Midőn minden készen volt, a királyné kancellárja a veszprémi püspök által Garay Lászlót magához hívatta, hogy vele Fejérvárra a koronázáshoz vonuljon, tudtára adván, hogy nála van a korona; de Garay nem jött, a királyné pedig Matkót és Vajdafit Sopronba vitette fogságba és az esztergomi érseket a koronázásra meghívatta.

Csütörtökön pünkösöd előtt (Maj. 12.) a királyné kíséretével, Hederváry nádor, Cillei, a Frangepánok és a Széchyek-

kel átkelt a Dunán. A csecsemőt a bölcsőben négy pánczélos vitéz vitte, mely mellett Kottannerné lovagolt. A gyermek sokat sírt és nem akart a bölcsőben maradni. Kottannerné leszállott lováról és karján hordozva csittította őt, de majd ismét záporosó zavarta őket, s így nagy sárban gázolva, éjjelre érkeztek Tatába. Másnap, miután a nádor őket elhagyva Budára ment, éjjeli szállásra egy vadászdudvarhoz jutottak, hol alig találtak táplálékot. Harmadnap, az eddigi nehézségekkel küzdve érték el Székesfejervárt, hol Vajdamiklós (Ujlaky) 500 lovassal jött eléjük. A lovagok leszállva, kivont karddal övezték a kisdud királyt, kit Kottannerné karján vitt a városba a prépost lakására. A királyné még aznap szemlére tetette ki a koronát.

Pünkösöd napján (Máj. 15.) Kottannerné korán fürösztötte és öltöztette a csecsemőt. A koronázó templomba a chorusba vezették az anyát kis fiával, melynek ajtaja zárva volt. Itt magyar nyelven szót váltottak a polgárok és a királyné és miután ez az esküt fia helyett letette, az ajtó felnyílt, s természetes urokat anyjával bebocsátották. A nagy mise kezdetén a királyt megbérmálták. Ujlaky Miklós pedig Kottannerné karján a Cillei által ajándékozott széles ezüst karddal lovaggá avatta. Látván a királyné, hogy Ujlaky erős csapásra készül, rákiáltott: «is temere nem miserten»; mi annyit tesz németül: «az Istenért, meg ne sértse». Az esztergomi érsek a szentelt olajjal a gyermekkirályt fölkenete és a sz. koronát fejére illeszté. Mindezek a csecsemőt tartó Kottannerné karján mentek végbe, ki nem volt képes a csak 12 hetes és hangosan síró gyermeket csilapítani. Aranysarkantyús vitézeket László király helyett Ujlaky avatott. A nagy mise után a koronázott fejedelmet bölcsőben sz. Péter templomába vitték, hol ősi szokás szerint székbe ültették. Innen a nemesség gyalog kísérte őt szállására. Elől haladtak az apostoli kettőskeresztrel, a koronát magasra tartva Cillei, az arany almát Frangepán Bertalan, a jogart Széchy Tamás és a kardot más egyen vitte. E közben filléreket szórtak a nép közé. A szertartásnál Albert osztrák herczeg is jelen volt.

A szálláson egyedül voltam — mond Kottannerné — a királynéval, s letérdelve előtte, fölemlítém a szolgálatokat, miket gyermekeinek és különösen az ifjú királynak tettem.

A kegyelmes asszony kezét nyujtá nekem, mondván: keljen föl, ha az Isten jó végre vezeti a dolgot, önnek egész nezetségét fel akarom emelni, azt ön kiérdemelte, mert oly dolgot mívelt, mit én nem tehettem volna.

Ulászló Budához közeledvén, a királyné környezete arról tanácskozott, hova szállítsák László királyt és miután Veszprémet ellenséges érzelműnek találták, alkalmas helyül Győrt választották, melyet jelen volt püspöke természetes urának és asszonyának készséggel felajánlott. Az elindulás előtt a királyné Kottannernétől kért tanácsot, hova rejtsek a koronát, hogy az ellenség kezébe ne kerüljön. Kottannerné előbb a prépost kertjébe javasolta elásni és miután azt a kegyelmes asszony helytelenítette, Ilona tanácsára a bölcső szalmájában helyezték el. Számos gyalog és lovas övezte a királyné kocsiját, mert Győr felé az Ulászló pártjabeli urak birtokain át vezetett utjuk. Most is a gyakori záporosó zavarta őket, s a csecsemő sírása alig volt csillapítható. Ilona őt hol a kocsi-ban a királynénál, hol a bölcsőben helyezte el, vagy a lóról leszállva karon vitte a királyné kocsija mellett.

Másodnap éjjelre értek Győrbe, hol a püspök a királyi ház tagjait némely urakkal a várba bocsátotta. Rövid idő múlva megjelentek a cseh urak is, kik természetes urokat látni óhajtván, a Kottannerné által nekik párnán bemutatottat örömmel és hangos nevetéssel fogadták, mi a kisedet igen megríkasztotta. — A királyné udvara mintegy három hétig időzött itt, hol Cillei és Albrecht hg., Ujlaky mellőzé-sével és bosszúságára, gyakran tanácskoztak a felett, hogy a kir. család tagjai, a nagyobb biztonságért, különféle városok-ban helyeztessenek el. László király részére Sopront választották, rendelvén melléje három urat, két kamarást, négy nőszemélyt, kiknek egyike Ilona volt és 24 lovast, kiknek vezérletét Eiczinger Ulrikra bízták. Ilona férje, Kottanner János és leányuk Katalin a Győrött maradt Erzsébet her-czegnő udvarához osztattak be, a királyné pedig Pozsonyba vonúlt.

László király és udvara esőszakadásban érte el Sopront. A városiak a király elé ereklyével vonultak ki és őt úgy fogadták, mint természetes urokat. Itt vették a hírt, hogy Cilleit Győrött, az esztergomi érseket pedig és Garayt Budán

elfogta Ulászló pártja, mely kételkedett, vajjon a sz. korona Visegrádon van-e, miután a pecsétek és a lakatok . . . .

Befejezés. Az 1439. évi 12. t.-cz. és ugyanezen decretumnak a rendek által Albert király és Erzsébet királyné számára készült zárszava kijelentette, hogy Erzsébet Magyarország örököse, ő Magyarország természetes urasszonya, kit a királyi szék mindenek felett illet meg. — A magyar rendeket Albert király halála után a szükség, a töröktől félelem arra bírta, hogy a trónt megüresedettnek nyilvánítsák, és ezért Ulászlót választották királylyá. Így mily nagy igazságtalanságot követtek el Erzsébet ellen, azt ezen Emlékirat is czáfolhatlanul igazolja. — Az 1811/2. évi országgyűlési rendek is azt vitatták, hogy a törvényt nem a szükség, hanem csak a törvényhozás változtathatja meg.

Történetiróink: Teleki, Szalay és Horváth Mihály gyakran éltek ezen hitelesnek ismert Emlékirattal és a Hunyadiak kora történetének írója dícsérettel emlékezett róla «Ezen becses munkácska», mond, «az ifjú Erzsébet, Albert király kisebb leánya, udvari hölgyének tollából, sok világot vet az 1439 és 1440. évi eseményekre, és nemcsak természetes előadása, hanem azáltal is különösen magára vonja figyelmünket, hogy mindaz, mit a szerzőnő egész szenteséggel elbeszél, az ő szeme előtt és nagyrészt egyenes befolyásával történt.» I. köt. 73. l.

KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD.

ELFELEJTETT ÍRÓK.

— *Péczei és Péteri Takáts.* —

Átvételekkel, kölcsönzésekkel, fordításokkal kezdődik minden nemzeti irodalom. Egyik sem a maga lábán, hanem mindenik idegen szellemre támaszkodva, tette első lépéseit.

A kezdet kezdetén szolgai fordításokkal találkozunk, melyek typusára nagy hatással volt a dolog természete. Mert a biblia áttétele, a modern nemzetek irodalmi működésének első tárgya, megkívánja, hogy betűhöz tapadjon a fordí-